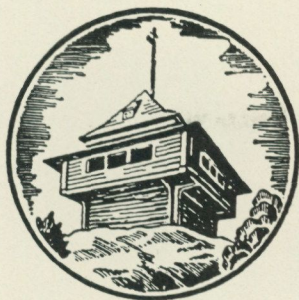




**NORDISKA MUSEETS OCH  
SKANSENS ÅRSBOK 1959**





# FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH  
SKANSENS ÅRSBOK

1959

*Redaktion:*

GÖSTA BERG · BENGT BENGTTSSON

*Redaktör: Bengt Bengtsson*

*Omslagsbilden återger en bägare av rubinglas,  
som tillhört generalen friherre Anders Wennerstedt på Skogaholm.  
Se Marshall Lagerquists uppsats, s. 131.*

---

*Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1959*

*Djuptrycksplanser från Nordisk Rotogravyr*



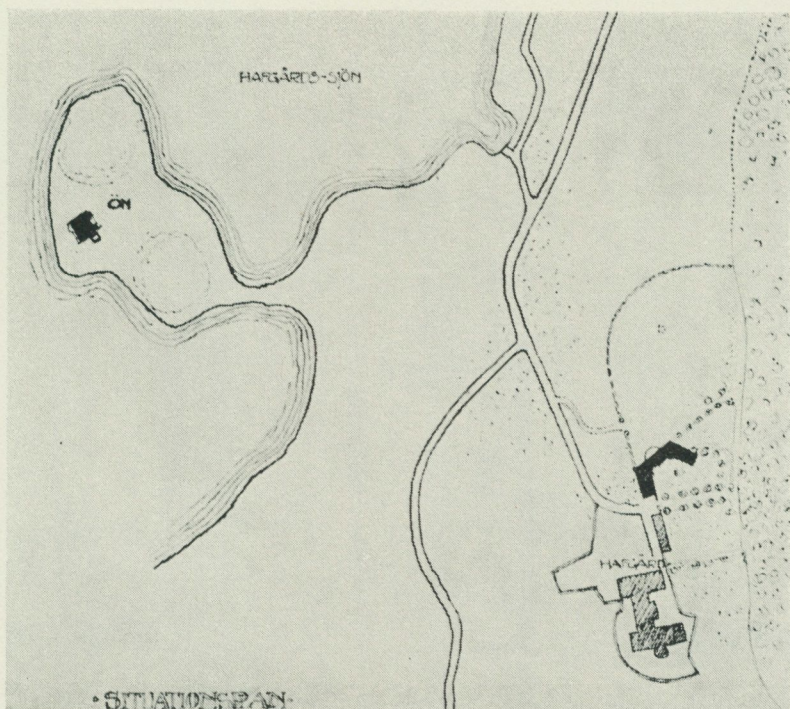
# SKÅNSKA SLOTTSPROJEKT AV RAGNAR ÖSTBERG

*av Brita Stjernswärd*

Hafgårds säteri är en gård på 500 tunnland i Börringe socken i Vemmenhögs härad mellan Malmö och Ystad. År 1585 tilldömdes gården herr Tage Krabbe till Jordberga efter en långvarig process med fru Görvel Fadersdotter Sparre till Börringekloster. Från 1585 till 1938 har gården tillhört Jordberga ägare och varit den kompletterande skogsegendomen till det stora slättgodset. Före år 1910 hade den aldrig haft någon annan manbyggnad än en vanlig skånsk envåningslänga, på 1800-talets senare del tillbyggd med en mittrisalit. I detta sekels början skulle min far, dåvarande löjtnanten vid Skånska dragonregementet i Ystad Eric Stjernswärd, taga avsked från sin militärtjänst och bli jordbrukare på Hafgård och samtidigt såsom godsförvaltare ha överinseendet över hela Jordberga gods, som ägdes av hans mor. För en ung löjtnant med familj var på den tiden det gamla huset på Hafgård alldeles för litet och det ansågs inte lämpligt att ytterligare bygga till. Gården skulle alltså för första gången få vad de gamla bestämmelserna för säterier kallade ståndsmässig bebyggelse.

De år dessa planer var aktuella, 1906—1908, var den danske arkitekten Henry Glaesel i färd med att bygga om Jordberga och förvandla den Bruniusska envåningsbyggnaden — en ombyggnad i sin tur från 1842 av den äldre, delvis från 1600-talet kvarstående huvudbyggnaden — till ett tvåvåningt slott i barockstil med vitrappade murar och svartglaserat brutet tegeltak. Nära till hands låg då, att Glaesel också skulle få bygga det nya Hafgård, men min far ville helst ha en svensk arkitekt till sitt nybygge. Någon rekommenderade Ragnar Östberg och min far satte sig



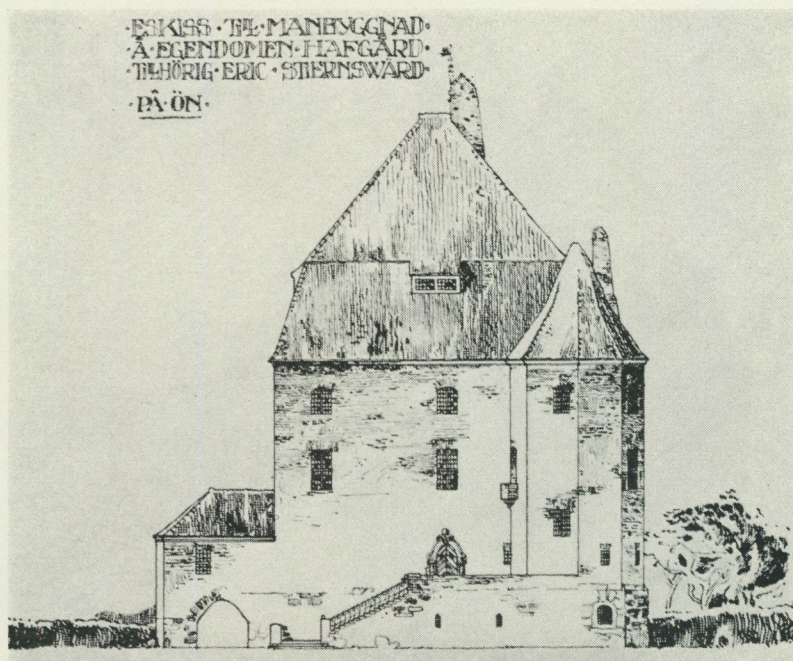


*Situationsplan, uppgjord av Ragnar Östberg, med de två alternativa förslagen inlagda i svart.*

i förbindelse med den då 42-årige arkitekten i Stockholm, som kom ner till Hafsgård. Där visades han ikring av min far, som förklarade för honom sina önskemål om att få det nya huset placerat i nära anslutning till det gamla, som skulle vara kvar och bl. a. inrymma gårdskontor, några bostadsrum, brygghus och mangelrum. Det nya huset skulle vara rymligt och beräknat för en växande familj, men det fick inte bli någon pompös och tungrodd byggnad.

Ragnar Östberg såg sig om, studerade läget och beundrade den vackra utsikten över sjön och ville även promenera ut till "Ön", som tjugade honom redan på avstånd. Säkerligen fick arkitekten under promenaden ut på den vackra med hagtorn och vildapel

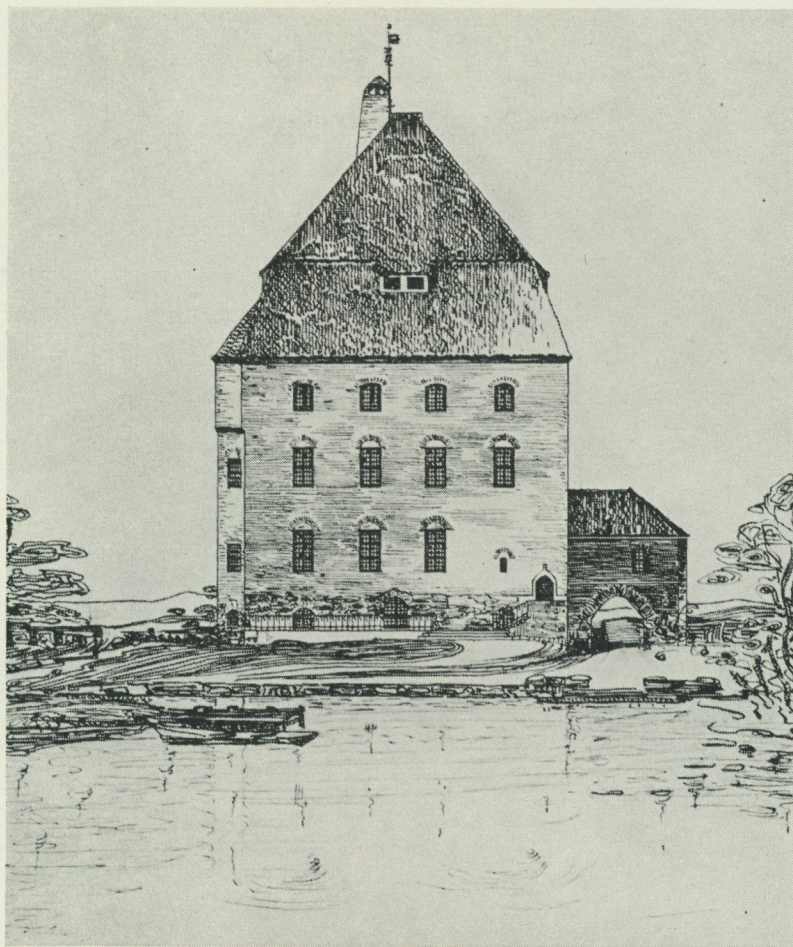




*Slottet på Ön, projekt av Ragnar Östberg. Fasad åt norr.*

överbuxna halvön i Hafgårdssjön höra om den forna öns historia. På den största av "Öns" båda branta kullar låg fordom en borg, Thurstorpsö, på 1300-talet tillhörig Tuve Galen till Näsbyholm och 1386 köpt av drottning Margareta och av henne skänkt till Lunds domkyrka. Borgen var troligen då närmast en ruin, ty den hade 1382 stormats och stuckits i brand av allmogen. Ännu ser man runt omkring vid kullens fot nedrasat och delvis svartbränt murtegel. Än i dag står en murstump kvar överst på kullen och Brunius har omnämnt den i sina konstanteckningar. 1800-talskonstnären Carl Stefan Bennet har gjort en teckning av hur han i fantasien sett slottet resa sig på "Ön". Sedan borgen raserats benämndes platsen i gamla handlingar endast "Ön", liksom den än i dag aldrig kallas annat i hela trakten, där den är ett omtyckt utflyktsmål.

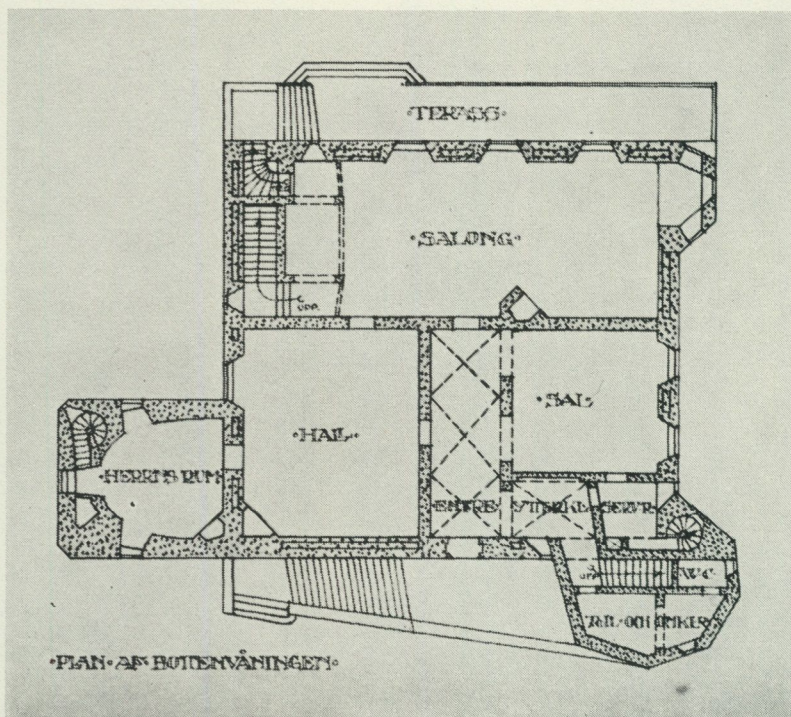




*Slottet på Ön, projekt av Ragnar Östberg. Fasad åt söder.*

Vid tiden för Ragnar Östbergs besök var inte beteshagen mellan "Ön" och gården utdikad såsom nu, utan här stod ännu vattnet tidvis högt mellan alarna på sina tuvor, och vissa tider av året var det svårt att torrskodd taga sig dit ut. Min far underströk också för arkitekten att hur vackert den än var här ute vid den gamla borgens plats, så kunde han inte drömma om att





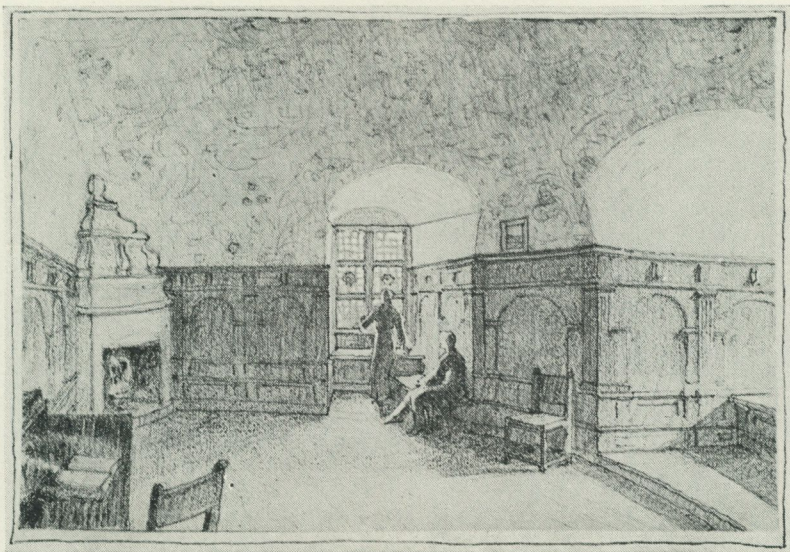
*Slottet på Ön, projekt av Ragnar Östberg. Plan av bottenvåningen. Terrassen ligger åt söder.*

bygga här så långt från ekonomibyggnaderna och på en plats, som skulle draga mycket stora kostnader enbart för anläggandet av väg.

I sinom tid skickade Östberg ned sina ritningar, men de blev en stor besvikelse för beställarna, då de upptäckte att arkitekten givit dem två alternativ att välja på, båda pompösa slottsbyggnader, omöjliga att realisera på den gård som så att säga skulle föda dem.

Nu femtio år efteråt är det intressant att betrakta dessa till utförandet mycket eleganta ritningar, som så tydligt illustrera jugendtidens romantiska stilimitation. Det ena förslaget är en trelängad envåningsbyggnad med högt sadeltak och med ett torn



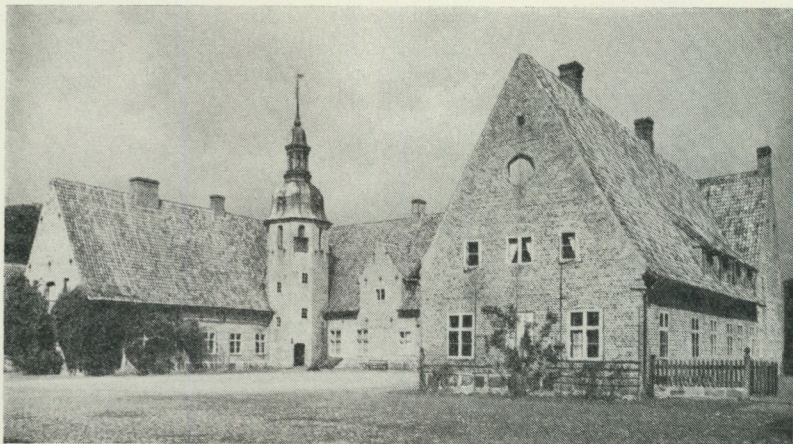


*Slottet på Ön, projekt av Ragnar Östberg. Interiörskiss till "Herrns rum". Hertig Carls kammare på Gripsholm är den självklara förebilden.*

i vardera av borggårdens inre hörn. Förebilden är inte att taga fel på: Rosendal i Kropps socken i trakten av Hälsingborg. Bilderna visar hur nära Östbergs ritning ansluter sig till förebilden. Rosendal har ett lägre torn i den på fotografiet dolda vinkeln mellan två av längorna. Östberg hade endast kastat om tornens placering och gjort sitt låga torn fyrkantigt i stället för sexkantigt samt ändrat på takkupor och skorstenar. Den största olikheten är att Östberg har så att säga vikt ut de två framspringande flygel-längorna så att de ansluter sig till mittlängan i trubbig vinkel. Det är den sydöstra fasaden som sålunda öppnats vidare mot sol och ljus, men de sneda linjer som detta arrangemang ger byggnadens plan går igen i flera egendomligt formade utrymmen.

Det alternativ, som synbarligen fångat arkitektens eget största intresse, är det andra: en borg i tre våningar ute på "Ön". Till denna imposanta byggnad har han även gjort två delvis färglagda interiörer. Det är lätt att förstå att den vackra "Ön" kunde locka en arkitekt såsom lämplig placering till den skapelse av hans



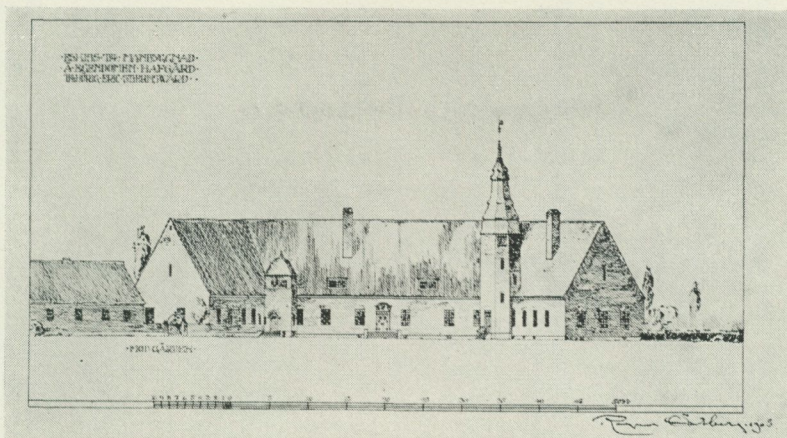


*Rosendal, uppfört 1615 av riksrådet Anders Bille.*

hand, som han i andanom såg resa sig i landskapet. På dessa blad från år 1908 träder det fram en romantisk arkitektdröm om hur en 1900-talsgodsägare borde bo. Det begränsade utrymmet på "Ön" har inte tillåtit någon långsträckt byggnad utan i stället inspirerat till en massiv, kvadratisk form, en byggnadskropp, som påminner om Ängsö i Västmanland men med en helt avvikande enormt hög takkonstruktion i två fall. Här finns både trapptorn, en monumental trappa och huggen sandstensportal i 1600-talsstil. Men ett portvalv borde en romantisk borg även ha och så har arkitekten ritat ett ur praktisk synpunkt omotiverat bihang till den tunga huskroppen, en utbyggnad med ett par meter tjocka murar, genombruten av ett portvalv och med en trappa i muren direkt upp till vad som betecknats som "Herrns rum" på ritningen. "Där ville han att jag skulle sitta och frysa om fötterna" lär den tilltänkte ägaren till detta troligen iskalla arbetsrum ha sagt. Vasaslotten får man genast i tankarna, när man ser Östbergs interiör av detta rum, som vid närmare studium visar sig vara en avbild av hertig Carls kammare på Gripsholm.

Den andra av Östbergs skisserade interiörer visar salongen eller galleriet i hans ö-slott. Det är ett stort rum nästan i hela husets längd med tre fönster åt en terrass på södra sidan och ett bur-





*Ragnar Östbergs andra projekt, inspirerat av Rosendal. Fasadritning.*

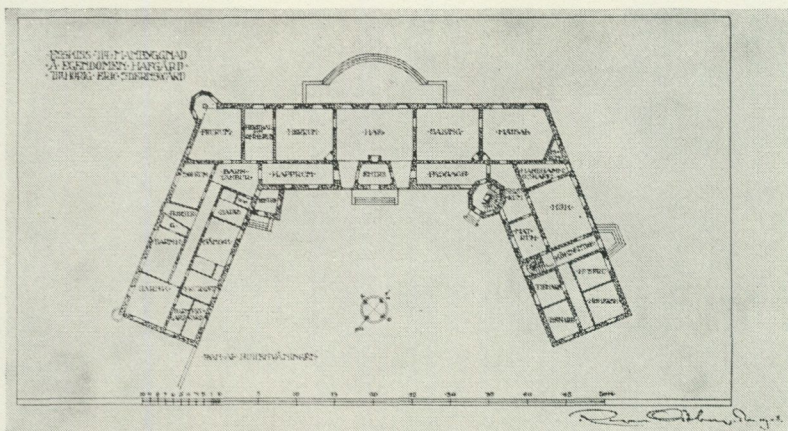
språk med fönster åt väster. Även detta rum har hög träpanel, djupa fönsternischer och blyinfattade smårutiga fönster, samt ett kasettak i stil med de som finns på Kalmar slott. Rummet har vid ena kortändan en läktare med ett rikt skulpterat träräcke. Under läktaren kommer man till höger till en kort trappa och en dörr ut till terrassen. Till vänster börjar den breda trappa, som bakom läktaren för upp till sovrumsvåningen ovanför.

Salongens mått är ca  $16 \times 9$  m och höjden 5 m. Dimensionerna i övrigt är sådana att i denna paradvåning ryms utom salong endast tambur, entré, hall och matsal. Hallen är här ett sällskapsrum  $7 \times 9$  m och matsalen är  $6 \times 6$  m. Denna stora hall torde ha blivit ett dystert rum, ty det har endast ett fönster åt öster, medan arkitekten inte tillåtit något fönster att bryta murytan på dess andra yttervägg, den norra, där yttertrappan för upp till portalen.

På sektionsritningen ser man att hallen var tänkt att få dörrar med skulpterade överdelar, som nådde ända upp till taket, mäktigare alltså än t. o. m. sina förebilder, de vid denna tid så omtyckta Tidödörrarna.

En  $3\frac{1}{2}$  m bred entré följer hallens längd och har två öppna valv in till salen och en dörr till vardera salongen och hallen





"Rosendalprojektet", plan av bottenvåningen.

men inget fönster. Entrén är liksom tamburen försedd med tunnvalvt tak och det har även de ovanför belägna korridorerna i de två övre våningarna.

Huset har ett sexkantigt trapptorn i sitt nordvästra hörn och här för en bred trappa från tamburen upp till de två sovrumsvåningarna, medan det finns en liten spiraltrappa i själva muren mellan trapptornet och huskroppen, vilken leder från källarvåningen ända upp till översta våningen. I vardera sovrumsvåningen ligger närmast denna servistrappa ett "betjenträm".

Källarvåningen inrymmer ett stort kök, olika förrådsrum samt två jungfrukammare, dessa båda med sneda fönstergluggar genom tjocka murar ut till terrassen på södra sidan. En korridor i källaren har även ett stort rundbågsfönster ut till terrassen, medan "köksfarstu" är markerad innanför en dörr i östra muren — det är fram till denna köksingång som portvalvet leder.

På situationsplanen ser man Östbergs båda slottsprojekt inritade. Hans Rosendalsversion ansluter i läget väl till de redan existerande byggnaderna, den gamla boningslängan och de sammanbyggda stora ekonomibyggnaderna från 1877. Han har utnyttjat husets läge på en höjd till att orientera det efter den vackra utsikten över sjön samt vänt den läskyddade gårdsplanen



mot söder och mot bokskogen intill gården åt öster. Den gamla borgen på "Ön" låg på den sydliga höga kullen, medan Östberg ger sin ett fuktigare läge mellan de båda kullarna och nära vattnet. Men Ragnar Östbergs uppdragsgivare reflekterade varken på en kopia av Bennetarnas vackra 1600-talsslott eller på att i någon form återuppliva medeltidsborgen på "Ön".

1800-talets slut hade ju sett många stora slottsombyggnader i medeltidstil i Skåne, senast det 1894—1897 helt nyuppförda Hjularöd efter ritningar av I. G. Clason och L. Wahlman och så sent som 1902 hade Wegeholm ombyggt till vad man ansåg vara den gamla borgens utseende. Det var säkerligen en missräkning för Ragnar Östberg att ha råkat på en byggherre, som inte önskade lägga sig till med ett slott enligt allra modernaste intentioner utan i stället utbad sig att för den summa, för vilken han utlöst arkitektens magnifika slottsprojekt, få åtminstone *en* användbar ritning enligt de anspråkslösare dimensioner, som de ursprungligen hade diskuterat. Denna begäran resulterade i tre blad nya ritningar daterade januari 1909. Dessa är inte på långt när så elegant utförda som de tidigare här behandlade. De visar ett vinkelbyggt hus och man ser på en del ändringar med blyerts, hur beställaren har försökt att få planen litet mera praktisk, men slutet blev att inte heller denna ritning användes, utan uppdraget att rita Hafgårds nya corps-de-logis gick till Henry Glaesel, som ritade ett hus i typisk dansk stil.

#### Litteratur:

- G. Ljunggren, Skånska herrgårdar, Jordberga, Lund 1854.
- B. Stjernswärd, Nygotik på Söderslätt, Ord och bild 1944.
- Th. Wählin, Scania antiqua, Malmö 1931.
- Pär Axel Olsson, Skånska herreborgar, Lund 1922.